

Тема. Пряма й непряма мова, її призначення. Пунктограми при прямій мові

План

1. Поняття прямої і непрямой мови.
2. Пунктограми при прямій мові
3. *Конструювання речень з прямою і непрямою мовою*

1. Поняття прямої і непрямой мови.

Прямою мовою називається чиясь мова, передана дослівно, без змін. Слова, які вказують, кому належить пряма мова, називаються **словами автора**. Чиясь висловлювання чи думку можна передати за допомогою прямої мови, непрямой, невластиве прямої і авторської мови. **Пряма мова дає змогу відтворити всі особливості живого усного мовлення:** експресію, звертання, вигуки тощо. Вона **зберігає** не тільки зміст висловлювання, а й його лексичні, граматичні й стилістичні особливості: *«Васильку, го-ов! А йди сюди!» - гукнув з подвір'я батько* (М. Коцюбинський). При прямій мові є **слова автора**, які вказують, кому належить дане висловлювання чи думка. Слова автора використовуються також для характеристики самого мовлення, персонажів, обставин, за яких відбувається мовлення. Вони можуть стояти перед прямою мовою, після неї або всередині. Якщо слова автора вжито перед прямою мовою, то в них звичайно стоїть спочатку підмет, потім – присудок; якщо ж після чи всередині – то спочатку присудок, потім підмет: *Бабуся питає: «А що, дітки? Чого прийшли, мої соколята?» «А що, дітки? - питає бабуся. - Чого прийшли, мої соколята?»* (Марко Вовчок). *«А що, дітки? Чого прийшли, мої соколята?» - питає бабуся.*

Різновидом прямої мови є діалог. **Діалог** – це розмова двох або більше осіб. Окремі повідомлення і запитання, з яких складається діалог, називаються репліками. При репліках слова автора часто бувають відсутні. (У драматичних творах слова автора називаються ремарками). Ось приклад діалогу:

– *Мамо! А чи сонце має діти?*

– *Має.*

– *А де ж вони?*

– *Де? а на небі... оті зірочки, що вночі сяють, то се діти сонцеві...* (М. Коцюбинський).

Поняття про непряму мову.

Непряма мова (НМ) – це чуже мовлення, введене автором розповіді в текст у формі з'ясувальної підрядної частини СПР. Вона не є самостійною синтаксичною одиницею, а разом із словами автора становить складнопідрядне з'ясувальне речення, в якому головна частина – слова автора, підрядна – НМ. Синтаксичним центром, як і при ПМ, є слова автора, які виступають у ролі головних частини СПР. */Мати запитала сина, куди він зібрався/*. В усному і писемному мовленні нерідко доводиться ПМ

замінювати на НМ. У такому випадку утворюється СПР, до головної частини якого приєднується за допомогою сполучників **що** (якщо чуже мовлення – розповідне речення), **щоб** (спонукальне), **чи** (питальне, якщо відсутнє питальне слово) так спол. слів займенниково-прислівникового походження підрядна частина, якою стає пряма мова. / *«Чи почали сіно возити?» – запитав Ваня. Ваня запитав, чи почали сіно возити!*. Якщо в ПМ є особові займенники й особові форми дієслів, то в НМ вони вживаються з погляду авторської розповіді, а не з погляду того, чиє мовлення передається.

2. Пунктограми при прямій мові

Засвоїти вживання розділових знаків у конструкціях із словами автора (а, А) і прямою мовою (П, п) можна, користуючись такими **схемами**:

· А : „П” Мати благала Миколу: „Сину, не зачіпай ти осавули” (І. Нечуй-Левицький).

· А: „П?” Горлов запитав ад'ютанта: „Огнєв є?” (О. Корнійчук).

· „П”,— а. „Запам'ятайте це місце, Євгене”, – сказав Брянський (О. Гончар).

· ”П?” — а. „Чи всі ви живі та здорові?”— гукнула Миша Пацюкові (Л. Глібов).

· „П,— а,— п” «Бути хорошим гравером,— часом говорив Тарас,— значить розповсюджувати прекрасне й повчальне в народі» (О. Ільченко).

· „П,— а.— П?” „Оце наша електростанція,— пояснював Іван Федорович. — Хіба не красуня?”

· „П? – а. – П”. „У який шпиталь? — здивувався Валерій. — Я цілком здоровий” (П. Кочура).

· „П! – а. – П”. „Ох, голубе!– Лисиця застогнала. — Бодай би вже й не жить, як отаке терпіть» (Л. Глібов).

· „П? – а: – П”. «Ну що, покатати тебе на літаку? – запитав Михайло в брата і, побачивши благальні очі Андріяна, додав: — Тобі не можна, малий іще» (О. Копиленко).

Зверніть увагу на те, що комою і тире з обох боків виділяються слова автора, коли вони стоять всередині прямої мови, яка виражена розповідним реченням. Так само виділяються слова автора тоді, коли на місці розриву прямої мови мали стояти тире, двокрапка, кома або крапка з комою. Якщо ж на місці розриву мала стояти крапка або стоїть знак оклику чи знак питання, то перед словами автора пишемо відповідно кому і тире, знак оклику і тире чи знак питання і тире, а після слів автора — крапку і тире. Далі пряма мова продовжується з великої літери. Другу частину прямої мови починаємо з великої літери й тоді, коли слова автора закінчуються вказівкою, що пряма мова буде продовжуватись (додав, сказав, заперечив, відповів); після слів автора в цьому випадку ставиться двокрапка й тире.

Розділові знаки при діалогах. Діалог починається з абзацу, і перед реплікою ставиться тире: - *Вставай сину підемо. Протираю од сну очі. - Куди мамо? - О, а хіба ти забув: підемо дивитись, як сонце сходить. Ти ж просив, щоб тебе збудили. Вставай! – підводить мене.* (С. Васильченко); У

драматичних творах діалог пишеться після назви дійової особи і крапки: *Х л о п ч и к. У мене вуха померзли... Н а т а л к а. Насунь шапку!* (М. Старицький). В усіх випадках пряма мова починається з великої букви.

Завдання

Конструювання речень з прямою і непрямою мовою

1. Прочитайте текст. Переробіть його на діалог, вживаючи й слова автора (співрозмовники можуть бути однодумцями, а можуть і в чомусь не погоджуватися один з одним). Діалог запишіть, правильно розставляючи розділові знаки.

Чи шануємо ми Шевченка? Звісно, — скаже кожен. Самих найменувань, пов'язаних з його іменем, скільки он по всій Україні. А скільки пам'ятників, погрудь, а по книгарнях і книгосховищах — видань його і про нього...

Свята правда, — відповімо на це, і все ж ні-ні та й чіпляється думка знову: “Чи розуміємо ми свого пророка до глибини, чи відчуваємо щодень і шокрок в усьому його присутність?” Навряд... А в душах наших? Що там укоренилося?

Ось одне, що ми, українці, мали б засвоїти як найглибший його заповіт і передавати з покоління в покоління, з уст в уста, від серця до серця: його відразу до смирення, до змирення з підневільним станом, його неприйняття сліпого послуху, догідництва, його ненависть до кріпацтва як такого і закріпаченої душі особливо!

Ось поезія “Минають дні, минають ночі...” — невеликий вірш, а скільки тут нещадних поетових означень духовної дрімоти, пасивного, інерційного життя: “заснули думи, серце спить”, “чи я живу, чи доживаю, чи так по світу волочусь”, доле, “не дай спати ходячому... і гнилою колодою по світу валятись”. Чи не найголовніше: “Страшно впасти у кайдани... а ще гірше — спати, спати і спати на волі...”, страшно “і сліду не кинуть ніякого, однаково, чи жив, чи загинув...”

Перечитаймо “Кобзар” — він наскрізь перейнятий поетовим болем за те, що “заснула Вкраїна, бур'яном укрилась, цвіллю зацвіла...”, наснажений гнівним неприйняттям рабства і рабів, надто “добровільних”, що “правдою торгують” та хваляться, що добре ходять у ярмі, “ще лучче, як батьки ходили...” Це та “братія”, що мовчить собі, чуває лоба, що хилиться, як і хилилась, і промовляє: “Нехай... Може так і треба” (В.Дончик).

2. Прочитайте текст і якнайповніше перекажіть його, але БЕЗ власне прямої мови. Свій переказ запишіть.

Баглай запалюється, коли мова заходить про історію виникнення собору та про зв'язані з ним легенди, свідком виставляє, звичайно, академіка Яворницького, а Геннадій слухає усмішливо, про щось навіть перепитує, на пошерхлих губах блукає іронія:

— Ти ж сучасний хлопець, Миколо, лев на курсі з теоретичної фізики, і я просто дивуюсь, як ти можеш захоплюватися анахронізмом, піддаватися... міражам.

— Без міражів не було б і віражів. Так, я гадаю, на це міг би відповісти той, хто знається на законах аеродинаміки. А собор — це не тільки міраж. Найвища поезія, думка людська неминуче прагне зматеріалізуватись, і тут це сталося колись. Глянь, як пливе у блакиті! Невже він тобі не подобається?

— Ні, нічого... Але в чому його сенс? Колись це, напевне, мало значення для людини, але сьогодні, року Божого шістдесят третього? Процесові старіння підлягає все. Як тобі відомо, старіє навіть метал.

— А це не старіє! Мистецтву, тільки йому, може, дано володіти таємницями вічної молодості... Згодься, в людській натурі є потяг до ідеальних гармоній — свідченням тому хоча б математика, логіка, музика... І в цьому творінні поєдналося все, все злилось, і виникла велика, вічна поезія. Невже ти не відчуваєш, що в отому гроні соборних бань живе горда, нев'януча душа цього степу? Живе його задума-мрія, дух народу, його естетичний ідеал... Нас з тобою не буде, а дев'ятиглав цей стоятиме, повинен стояти!.. Якась є колективна свідомість у народу, в людства — повинна ж вона передаватись у майбутнє?.. Чи це, по-твоєму теж міражі?

— А без них звичайним, простим смертним... не можна й прожити?

— Чому ж не можна. Можна прожити й без собору, і без пісні, і без Рафаеля... Але чи залишились би ми тоді в повному розумінні слова людьми? Чи не стали б просто юшкоїдами, пожирачами шашликів? Тяглом історії? (О.Гончар).